

MEDENİYETİN İHYASI İÇİN İNSANIN İNŞASI*

BUILDING UP OF HUMAN VIRTUE FOR RESTORATION OF CIVILIZATION

Öğr.Gör. İsmail GÖKTÜRK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, SÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, ismailgokturk@yahoo.com, Kahramanmaraş/Türkiye

ÖZ

Medeniyet denildiğinde, aslında medeniyetin tezahürleri olan mimari, edebiyat, musiki ve ahilik, vakıflar gibi müesseseler akla gelir. Oysa medeniyet, bir inancın tezahürü ve inancı ihlasla yaşayan insanın eseridir. Bir inanç tezahürü olan medeniyet kurmak için dışa vuracak ölçüde yanan bir inancı taşıyan insanın inşası lazımdır. Efendimiz (s.a.v) da Dar'ul Erkam'da Mescid-i Nebevi'de belki daha sonraki karşılığı medrese ve tekke olan bir sistem içerisinde insanı inşa etmişti. Son medeniyet hamlesini yapan ve Anadolu'da "Horasan Erenleri" olarak anılan tasavvuf büyükleri niyetiyle, tecrübesiyle ve samimiyetiyle medeniyet hamlesi yapabilecek bir donanıma sahiptiler. Mürşitler insanı rüştü ulaştırır. Rüşt, akla uygun, estetik ve makul olanı yapmaktır. Beşeriyetinden alıp âdemiyetine ulaştırır, yani "adam ederler". Tasavvuf büyükleri, topluma yön verecek entelektüelleri reşit kılmışlardır. Şüphesiz, medeniyet tesadüfen kurulan bir yapı değildir. Batının hegemonyası altında kaldığımız son yüzyılda "aydın" diye adlandırılan entelektüel birikimi olan insanımız inancında zaafa uğramıştır. Geniş toplum kesimleri inancını korumakla beraber estetik forma bürüyerek medeniyet seviyesinde eserler verecek donanımdan mahrumdur. Bu çalışmanın amacı, medeniyetin inşası için vasıflı insan yetiştirme perspektifinin ortaya konmasıdır. Çalışmada ilk olarak medeniyet perspektifimizde insan kavramı ele alınacaktır. Daha sonra, söz konusu insan anlayışı zemininde, modern insan ve toplum paradigması tartışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde kültür ve medeniyet kavramları çerçevesinde, kendi medeniyet anlayışımızı esas alan bir insan ve toplum modelinin gerekliliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: İnsan, Medeniyet, Tasavvuf, Modernizm.

ABSTRACT

Civilization is mentioned by institutions such as architecture, literature, music, and Ahi foundations those are manifestations of civilization. However civilization is manifestation of faith and a creation of people who lives in sincerity of faith. Therefore it is necessary that building up a mankind who carries a faith that reflected in the outside firstly for restoring the civilization. Our Prophet (s.a.v) had also built up the human virtue at Dar'ul Erkam and Mescid-i Nebevi in a system perhaps lately that named madrasa or tekke. The aim of this study is to determine training of skilled human perspective. Skilled human at Sufism is mature human. Maturity is to do rational, aesthetic, and what is reasonable. In this study, the perspective of the human concept of our civilization will be discussed firstly. After, the paradigm of modern man and society will be discussed. The last part of the study will be focused on within the framework of the concepts of culture and civilization, the necessity of a human being and society model based on our own understanding of civilization

Keywords: Human, Civilization, Sufism, Modernism.

1. GİRİŞ

Batı hegemonyası altında kaldığımız son yüzyılda, Batı'nın pozitivist paradigması, bütün kavramlarımızı ve zihin inşa süreçlerimizi oluşturdu. Bu süreç özellikle aydınların oryantalist yaklaşımı ve toplumun değer üretmemesi ile birleşerek eklektik bir toplum yapısı ortaya çıkardı. Bu durum toplumun istikametini kaybetmesine yol açtı. Birey planında ise, insanımız bütüncül düşünce yapısının aşınması nedeniyle tutarsızlaştı. Öte yandan Batı uygarlığı hegemonik gücünü kaybettiğinde, Türkiye'deki batılılaşma politikası sorgulanmaya başladı. Batı değerlerinin özellikle bizim dahil olduğumuz medeniyet coğrafyasında, insan ve

* Bu çalışma 1-3 Kasım 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen Kahramanmaraş Belediyesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlediği "Felsefe- Edebiyat ve Değerler Sempozyumunda" bildirisi olarak sunulmuştur.

toplum üzerindeki yıkıcı yaklaşımları, batı dünyasında sorgulanırken, bizde yeni bir toplumsal dönüşüm arayışı ihtiyacını doğurdu.

İslam dünyasında, özellikle Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan gelişmeler, dünyadaki yeniden yapılanmalar, Türkiye'nin misyonunu hatırlamasını ve yeniden bir medeniyet hamlesi yapma ihtiyacını ortaya çıkardı. Bu çalışmada, söz konusu medeniyet hamlesinin altyapısını oluşturan kurumsallaşma ve insan anlayışı değerlendirilecektir.

Medeniyetimizin referansları ve bakış açısı, bilindiği gibi, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet çerçevesinde şekillenmiştir. Kur'an ve sünnetin birey ve topluma yansımaları, adalet ve erdem ölçüleriyle olmuştur. Bu iki olgu, medrese ve tekke aracılığıyla üretiliyordu. Dolayısıyla yeniden medeniyet hamlesi yapılacaksa, bu hamleyi yapacak insanın inşası, tasavvufun yöntem ve anlayışıyla mümkün olacaktır. Bu bağlamda, bu çalışmada, insan inşası kavramlaştırmasında tasavvufi anlayış esas alınmaktadır.

2. İNSAN KAVRAMI VE MEDENİYETİMİZDE İNSAN ALGISI

Kur'an'da insandan bahsolunurken bazen "beşer" bazen de "âdem" kelimesi kullanılır. Beşer, "derinin dış kısmıdır" ve beşer kelimesiyle anıldığı bütün âyetlerde insan, mutlaka maddî ve fânî hususiyetleri ile mevzu edilmiştir. İnsanın bir de "âdem" yanı vardır. "Âdem" de "iç, iç yüzey" mânâsında insanın batınî tarafını, cesede üflenen ilâhî nefhayı, ruhu ve gönlü ifade eder. "İnsan", hem "yakın olmak (üns)", hem "unutmak (nisyân)" ile alâkalıdır ve biri müsbet diğeri menfî bu iki mânâyı da özünde barındırır (Yurtgezen, 2005)

İnsan beşeriyeti ile ademiyeti arasında sınıran bir varlıktır. O'nun "Allâh'ın iki eliyle" yaratılmış olması hakikati, bu iki yönüne işaretler. İnsanın vazifesi "beşer" olarak kalmamak, beşeriyetini âdemiyetinin emrine vererek, başlangıçtaki, meleklerin secde kıldığı kâmil hâlini kazanmaya çalışmaktır. Bu hâl "ahsen-i takvîm"dir. Eğer insan beşeriyetine yönelir, âdemiyetini ihmâl ederse "esfel-i sâfilîn"den olur. Nitekim Kur'an'da "Âdem'e secde edin" buyurulmuştur; insana değil.

Dilimizdeki "adam olmak" deyimini, âdemiyetimize yönelmemiz gereğini işaret eder. İnsana esmâ bilgisi verilmiştir, isimler öğretilmiştir. Zira bütün esmâ ve sıfât-ı ilahî diğer mahlûkatta cüz olarak, dağınık bir sûrette bulunduğu halde, insanda cem edilmiş halde tam olarak mevcuttur. Bunun içindir ki kendini bilen insan Allâh'ı bilir. Bunun için âdemden gayrisi ademdir, yokluktur. Âdem'e öğretilen esmâ, hem Allâh'ın isimlerini hem de bu isimlerin tecellilerini ihtiva eder ki âlem bu tecellilerden ibarettir. Dolayısıyla "isimlerin öğretilmesi", kâinatın da özü olan insanın âdemiyetine, "kâinata ve kendisine dâir bütün bilgiler" in verilmiş olması demektir. Bu sebeple, "ilmin satırlarda değil sadırlarda olduğu" söylenmiştir. "Okusun adam olsun" temennisindeki "okumak"tan murat da sadırlardaki ilmin keşfi, yani marifet kesbidir. Nihâyet âdemiyetimiz bizim imtiyazımızdır, aslî hüviyetimizdir.

Modern düşüncelerin en büyük eksikliği insanı tanımlayamamalarıdır. Allah'ın isimlerini yüklediği insan, nihilist felsefe içerisinde Allah'tan koparıldığı zaman kutsallığını yitirdi, aşağıların aşağısına indi. Tasavvuf, bu noktada insanın ademiyetini kazanması yolunda, kişiye tezkiye-i nefis yani nefsin kötü sıfatlarını temizleyip iyi sıfatlara çevirme, tasfiye-i kâlp yani insani kalbi Cenab-ı Hakk'ın tecelliyatına mazhar olacak şekilde arındırmak, tahliye-i ruh yani insandaki emanet ruhu asli vatanına gitmesine mani olacak bağlardan, kayıtlardan kurtarma amacına matuftur (Çıtlak, 2010, 20).

Aydınlanma düşüncesinin öngördüğü rasyonel insan tipi, insanın beşeriyetini esas alır. Bu insan tipi, tercihleriyle hayatına yön verebilecek durumda olan, kendi için iyi ve faydalı olanı seçme yetisine sahip, akıl dışında başka hiçbir yol göstericiye ihtiyaç duymayan insandır. Bu düzlemde insan, esasen ihtiyaçlarına hapsedilmiştir. Bunu en iyi tanımlayan kavram, "homo economicus", hayatı sadece üretmek ve tüketmek fiillerinden ibaret gören, bunun dışında hiçbir ahlaki değer yargısı taşımayan (Sezal, 1981:66), hayatın devamını temin için geliştirilen vasıtaları hayatın gayesi haline getiren insandır. Maslow'un insan ihtiyaçları hiyerarşisi teorisi, bu insan için kendini gerçekleştirme, en yüksek düzey olarak görür. Bu düzeye de ancak biyolojik, ekonomik, barınma, duygusal ihtiyaçları giderdikten sonra ulaşabilecektir. Oysa, tasavvufi terbiye almış insan, maddi ihtiyaçlarını öncelemez; ahlaki erdemlerini her durumda yüce tutar. Örneğin aç kalsa da çalmaz, başkalarının hakkına tecavüz etmez.

Tasavvuf düşüncesinde, bütün bu ihtiyaçlar, "nefsi emmare" düzeyindeki benliğin vasıflarıdır. Bu nefis derecesi, "emreden nefis, kibirli nefis, kötülüğe teşvik eden nefis, zalim nefis" gibi adlarla adlandırılır ve insanın aşması gereken en alt benlik düzeyini ifade eder. Bu benlik düzeyinde insan zeka tarafından yönetilir. Bu kendimizden başka hiçbir şeye inanmayan zekadır. Vicdani duygu, sevgi, günah duygusu taşımaksızın ne pahasına olursa olsun mal ve güç kazanmaya ve egonun tatminine adanmıştır (Frager, 2004:73-74). Bu bağlamda, tasavvuf geleneğinde insanın tekamülü, Batı'daki gibi "kendini gerçekleştirme" değil, "kendini

aşmak”tır. Batı psikolojisinde insanın tekamülünün bittiği noktada sufi anlayışına göre insan olma süreci yeni başlamaktadır (Özsel, 2003:133).

Tasavvuf, ömür boyu devam eden ve “seyr-i süluk” diye adlandırılan sürekli eğitim ve kendini geliştirme sürecidir. Bu süreçte, insanın öncelikle bir takım ahlaki erdemleri kazanması murat edilir. Bu ahlaki erdemlerin, kişinin kendisine, yakın çevresine, topluma ve kainata bakan tarafları vardır. Bu ahlaki bilinç, insanın sınırlarını bilmesi, büyülenmemesi, kibirli olmaması, başkalarının kusurlarına, eksikliklerine odaklanmak yerine kendi davranış güzelliğini kazanma gayreti içerisinde olması, açgözlü olmaması gibi örnek insan davranışları kazandırır. Bu durumda kişi, çevresindekileri kendi görüntüsünün yansımaları olarak görür ve kendisine nasıl muamele edilmesini bekliyorsa insanlara o şekilde muamele eder. Ahlakın topluma bakan yönünde ise, şefkat, merhamet, iyilikseverlik, cömertlik, koruma, saygı, karşıdaki hakkında iyilik düşünme gibi davranışlar kazandırır. Mevlana, insanı hayvandan ayıran özellik olarak edepten bahseder. Edep, insanın her an, yüce Yaratıcı’nın kontrolünde ve gözetiminde olduğunu bilmesi ve her davranışının hesabını vereceği bilinciyle yaşamasıdır. Dolayısıyla, komşu hakkı, aile ilişkileri, iş ilişkileri, saygı, sevgi ve hoşgörü çerçevesinde, herkesin hakkına riayet ederek şekillendirilir. Beşeri münasebetlerinde fedakarlık, diğergamlık, vefa, sadakat ön plandadır.

3. KÜLTÜR VE MEDENİYET BAĞLAMINDA MODERN PARADİGMANIN SORGULANMASI

Medeniyet, beslendiği kaynaklar itibarıyla bir dinden neşet ederek, müşterek bir zemine dayanan birden fazla kültürün ortak kurumlarının entegrasyonudur. Ahmet Cevdet Paşa’ya göre medeniyet, toplumların hayatında ileri bir merhaledir. Tarih boyunca önce devletler kurulmuş, böylece düşman korkusundan azad olunmuş; daha sonra insanlar “ihtiyacât-ı beşeriyelerinin tahsiline” ve “kemâlât-ı insaniyelerinin tekmiline” yönelmişler, yani medeniyet kurmuşlardır (Aslantürk ve Amman, 2000: 242).

Günümüz dünyası modernleşmeyle beraber ulus devlet anlayışını geliştirmiştir. Ulus devletler yerel özel ve bölgesel değerlere göre şekillenmiş beşeri olguları içerir. Temellerinde kültür vardır. Kültür, belirli toplumların coğrafi şartlar, üretim tüketim ilişkileri, beşerî münasebetleri, tarihsel birikimleri vb. unsurlardan hareketle ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla ürettikleri ortak hayat pratikleridir. Nation (ulus); aile, aşiret, kavim gibi tabii bir toplum değildir. Modernizmin bir neticesi yahut aşaması kabul edilir. Verimlilik amacıyla devletin kendi sınırları içindeki farklı kitlelere ortak bir kültürü benimseterek inşa ettiği yapay fakat entegre bir topluluktur. Etnisitenin üstünde bir “biz” şuru ve daha geniş bir birlikteliği ifade ettiği için “millet”le karşılanabilir. Ama millet’te bu birlikteliği devlet değil “kutsal” oluşturur ve yine kutsalın denetlediği bir “kültür” kendiliğinden “biz”i birbirimize benzeterek “özel”leştirir. Ulus devletler ise bir ideolojinin veya projenin ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Kutsala veya kutsalın belirlediği ortak değerlere dayanmazlar. Dolayısıyla ulus-devlet medeniyet hamlesi yapamaz. Kültür düzeyinde kalır. Kültür üretmek, beşer olmanın gereğidir. Medeniyet hamlesi yapmak için kültürden irfan düzeyine yükselmek gerekir.

Kendi sosyal realitelerine uygun olarak ulus-devlet projesini geliştiren batı dünyası, bugün bir proje etrafında zoraki de olsa bir araya gelmenin gayreti içerisinde. Türk dünyası ve genelde İslâm dünyası için bu entegrasyonların alt yapısı, psikolojideki “hazır bulunmuşluk” kavramının ifade ettiği gibi zaten mevcuttur. Yüzyıllarca birbirine destek olmuş, birbirini incitmemiş, aynı kaderi paylaşmış ve başka hiçbir toplumun sahip olamayacağı bir birliktelik şuuruna sahip olan medeniyet coğrafyamızın çeşitli entegrasyonlarla bir araya gelememesi büyük bir basiretsizlik ve talihsizlik örneği olacaktır. Milletimiz binlerce yılın birikimiyle şurlu bir mensubiyet duygusuyla dahil olabileceği bir yapıyı, sosyal değerleriyle örerek kurmuştur. Millet, ortak sosyal değerlerin geçerli olduğu, bir selamla bin yıllık tanış olunan bir coğrafyada oluşmuş dirlikli bir yapının adıdır. Bizim medeniyet coğrafyamız Bosna’dan başlar, Hindistan’a kadar uzanır. Bu hinterlant, başka hiçbir toplumun sahip olamayacağı bir zenginliktir.

Batı uygarlığının geldiği noktada, insan, seküler dünyanın kuşatması altında esasen hayatın anlamını kaybetmiş bulunuyor. Seküler dünya, insanı maddeye ve pozitif davranış kalıplarına indirgeyerek insanın fitratını hiçe saymakta ve onu metalaştırmaktadır. Cevdet Paşa’nın ifadesi ile, medeniyetin temel boyutlarından birini oluşturan “kemâlât-ı insâniye” unsurunu yok saymıştır. İnsana herhangi bir değer atfetmeyen ve en küçük bir medeniyet iddiası veya hissesi olan bir toplumda en basit canlıya bile gösterilemeyecek fütursuz yaklaşımın insana reva görüldüğü dünya toplumunda, yoksulluk, çevre kirliliği, insanın sömürülmesi, terörizm, nükleer tehdit, vb. gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Çözüm önerileri olarak, insanlardan arzularını disiplin altına almaları, akıllı birer hümanist olmaları, komşularına saygı göstermeleri gibi önermeler gündeme getirilmektedir. Oysa bu sorunlar, Batı insanının yeryüzünde ilahlık rolü oynamaya ve aşkın boyutu hayattan koparmaya karar verdiği an ortaya çıkan insan ruhu kirlenmesinin bir sonucuydu. Çözüm olarak teklif edilen

önergelerin insanın tutkularını ve aşağılık eğilimlerini frenleyecek manevi bir güç olmadıkça yerine getirilmesinin imkansız olduğu kavranmamaktadır (Nasr, 1984:31).

Toynbee, uygarlıkların gelişmesinde rol oynayan temel etkenin bir toplumun karşılaştığı sorunlara verdiği cevap, başka bir deyişle, ortaya çıkan sorunla (meydan okuma) ona verilen karşılık arasındaki diyalektik ilişki olduğunu savunmaktadır. (Doğan, 2000:337) Moğol istilası karşısında İslam Medeniyetinin yerle bir edilmesi, Müslümanları derin bir ümitsizlik ve eleme sevketmişti. Moğol adetleri, giyinişi hatta Moğol atlarının eyerleri insanlarda hayranlık uyandırıyor. Öyle ki Moğol gibi giyinmek, Moğol gibi ata binmek, onlar gibi hareket etmek bir moda haline gelmişti (Aksun, 1994:21-22). Fakat İslam toplumu özellikle tasavvuf büyüklerinin gayretleriyle kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek yeniden medeniyeti kurma başarısını göstermişti. Sanayileşme dönemiyle ortaya çıkan yenilgimiz, yılmamlığımız karşısında aynı başarıyı gösteremedik. Arnold Toynbee, İslam ve Batı'nın karşılaşmasını analizinde, yenilen tarafın iki farklı savunma mekanizması geliştirdiğini belirtmektedir. Bunlardan biri, zealotçu yaklaşım, diğeri herodian yaklaşımdır. Zealotçu yaklaşım, Kuzey Afrikalı Sunusiler ve Orta Arabistanlı Vahhabilerin yaptığı gibi bir içe kapanma ve kaçış yöntemi; adeta başını kuma gömme yaklaşımıdır. Herodian yaklaşımı ise Türkiye örneği ile açıklar. Toynbee'ye göre, Türkiye, batıdaki ekonomik, siyasal, estetik, dini devrimler gibi bütün alanlarda devrimler yaparak kendilerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunların her ikisinin de yok sayılabileceğini; çünkü yok olmaktan kurtulan nadir “zeLOT”, artık ölmüş bir medeniyetin fosili haline gelirken; “herodian”, kaybolmaktan kurtulup taklit ettiği toplumun içinde erimekte; her iki grup da içine girdiği medeniyete herhangi bir şey ekleyememekteler (Toynbee, 1980:177 vd.).

Günümüzdeki kaos ve bunalım ortamı İslam toplumu için bir yıkım gibi gözükse de, yeniden diriliş ve medeniyet hamlesinin de vesilesi olabilir. Moğol istilası sonrası medeniyetin ihya hareketinin öncüleri “Kolonizatör Türk Dervişleri”, ahiler, ulema ve adil devlet adamları idi. Medeniyet kurmak için gerekli olan ilk unsur, dışa vuracak ölçüde yanan bir imandır. Yani bir medeniyet kurma ihtiyacının şiddetli bir şekilde duyulmasıdır. Bunu İbn Haldun'un asabiye kavramıyla da ilişkilendirebiliriz. Aynı inanç ve ideal etrafında insanların bir araya gelmesi ve bu uğurda çaba göstermesini “imanda ateşlenme dönemi” şeklinde ifade edebiliriz. Medeniyetin ikinci unsuru “insan”dır. Medeniyet halkın ürettiği bir olgu değildir. Medeniyet ortak kültür unsurlarının estetik bir formla yeniden inşa edilmesidir. Dolayısıyla toplumun vasıflı insanları medeniyetin öncülüğünü yapabilirler. Batı karşısında geri kalışımız aydınlarımızda iman zafiyetine yol açmış, özgüven kaybına sebebiyet vermişti. Bu zafiyetin yol açtığı herodian ve zealotçu yaklaşımlar birkaç asırdır denendi ve başarısız olduğu anlaşıldı. Bugün hem kendi toplumlarımız hem de dünyanın bütün mazlum halkları için insani ölçekli, insanı merkeze alan ve yüce tutan medeniyetimizin kurulması bu toplumun önderlerinin önündeki en önemli vazifedir.

Medeniyet coğrafyamızın yeniden bir “diriliş” hamlesi gerçekleştirmesi iki hususun önemle vurgulanmasını gerektiriyor. Bunların ilki siyasal-sosyal düzenin kaynağı olarak adalet; ikincisi ise insan ilişkilerinin kaynağı ve insanın kurgulanması noktasında önem arzeden tasavvuf öğretisidir.

4. YENİ İNSAN VE TOPLUMUN İNŞASI

“Düne dair ne varsa dünde kaldı cancağızım /

Bugün yeni bir gündür, yeni şeyler söylemek lazım” Hz. Mevlânâ

Modernleşmeyle beraber, İslam toplumlarında oluşturulan sosyal düzen, eklektik bir yapı görünümündedir. Bir yanda toplumun sahip olduğu medeniyet değerleri, diğeri yanda bu değerlerin üretmediği dışarıdan kopyalanmış kurumsal yapılaşma vardır. Bu yapı medeniyet hamlesinin önündeki en büyük engeldir. Modernizmde inanç dar bir alana sıkıştırılmış; insanın “kemat-ı insaniyesinin tekmline” olan ihtiyaç yok sayılmıştır.

Kültürlerin değişme istikametini ve toplumların üst ideallerde entegrasyonuna yol açan medeniyet değerleri yok sayılınca, beşeri hususiyetlerden kaynaklanan alt kimlikler ön plana çıkarıldı. İrfanımızda, kendini tanımlama “hüviyet” kavramıyla ifade edilmekteydi. Hüviyet, “hüve” (Hû) yani O, yani Allah ile olan kurbıyyetin ifadesiydi. İnsan, âdemiyet boyutuyla Rabbi ile olan münasebeti ölçüsünde tanımlanırdı ve bu ona hüviyetini kazandırır. insanın fitratına uygun olan da buydu; çünkü Elest Bezminde Cenab-ı Hak, ruhlara, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuştu. Bilindiği gibi Rabb, “şekillendiren, terbiye eden” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hüviyet kavramı, insanın Elest Bezminde verdiği söze sadık kalmasını hatırlatırdı ve insanın erdemleriyle var oluşunu tamamlardı. Öte yandan, seküler bir kavram olan “kimlik”, beşeriyete, dolayısıyla insanın “ene”sine vurgu yapıyordu.

İnsanın beşeriyetini esas alan, onu bu dünya ile sınırlayan ve nefsanî taleplerin en üst seviyede karşılanmasını hayatın gayesi sayan modern anlayış, “hüviyet” yerine ne idüğü belirsiz bir “kimlik” tutuşturdu insanoğlunun eline. İnsan artık kimliğini, yani kim olduğunu, yapıp ettiklerini başkalarına göstererek, diğer insanlara göre belirleyecek; onlar tarafından fark edildiği ölçüde kendini gerçekleştirebilecekti. Öyle de oldu. Türlü metotlarla “ben” demek, fark edilir hale gelmek, hodfüruşluk, yani kendini beğendirme gayreti, hatta bu uğurda kendisinde olmayan nitelikleri bile varmış gibi göstermek, neredeyse ontolojik bir zaruret halini aldı. İnsana hayat tarzları dayatan kapitalist ekonomi, beşeri ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kültür üretiminin de önünde engel olmaktadır. Sadece tüketici vasfı verilerek kültür ve medeniyet değerleri üretme potansiyeli elinden alınan toplumun medeniyet hamlesi yapması beklenemez.

Medeniyet denildiğinde, aslında medeniyetin tezahürleri olan mimari, edebiyat, musiki ve ahilik, vakıflar gibi müesseseler akla gelir. Yeniden medeniyet hamlesi söz konusu edildiğinde, bu kurumların günümüze taşınması, benzerinin oluşturulması akla gelmemelidir. Bu kurumları, belli değerleri taşıyan vasıflı insanlar inşa etmişti. Bu eserleri ve kurumları bugüne taşımak ne mümkündür, ne de anlamlıdır. Anamlı ve mümkün olan, o insanı yeniden inşa etmektir. Bir inanç tezahürü olan medeniyet kurmak için öncelikle, dışa vuracak ölçüde yanan bir iman taşıyan insanın inşası lazımdır. Efendimiz (s.a.v) da Dar’ul Erkam’da, Mescid-i Nebevi’de belki daha sonraki karşılığı medrese ve tekke olan bir sistem içerisinde insanı inşa etmişti.

Bu şartlarda, yeni insan tipinin yetiştirilmesi nasıl sağlanacaktır? İslam, “lâ” diye bütün kabulleri yıkarak başlar insanın inşasına. Namaza başlarken ilk tekbirde, elin yukarı doğru hareketiyle, bütün bir masivayı, beşeri kabullerimizi, benliğimizi, günlük hayatın akışını elimizin tersiyle geride bırakmamız hedeflenir. Yeni nesillerin yetişmesi, modernizmin kabullerinin “lâ” denerek reddedilmesiyle mümkün olabilir. Mürşit kavramı, bilindiği gibi reşit kılan demektir. Nefsini aşmamış insan, beşeri ihtiyaçların tatmini noktasında geliştirilen vasıtaları, bir çocuğun oyuncaklarını önemseydiği gibi içselleştirmektedir. Mürşit karşısında, beşeri vasıflarıyla hareket eden herkes, çocuk mesabesinde. Hz. Mevlana, “gel, ne olursan ol yine gel” çağrısında, bir büyüğün çocuğa gösterdiği hoşgörü çerçevesinde herkesi kucaklayıcı, fakat, aşkın olana, âdemiyete yönelmeye, maddî varlıktan ve kesretten kurtulmaya, yani, çocukluktan kurtulup kemâlâta ermeye çağırılmaktadır.

Tasavvuf her ne kadar bireysel bir tekâmül sürecini yansıtıyor olsa da, bizim toplumumuz için medeniyet kurma hamlesinin de izahıdır. Tasavvufta öngörülen “nefs-i emmare”den “nefs-i safiye (kamile)”ye uzanan yedi nefis mertebesi (emmare, levvame, mülhime, mutmainne, raziye, marziye, safiye), fitratında var olan en aşağı varlık mertebesi (esfele safilin) ile en üst varlık mertebesi (eşref-i mahlukat) arasında tercih kabiliyeti verilen insanın olgunlaşma süreçlerini ifade etmektedir. “Ben’lik” ve “sosyal benlik” kategorilerinden geçerek “evrensel/kozmetik benlik” düzeyine ulaşan insan (insan-ı kamil), hayatın en üst seviyede anlam bilgisine ulaşmaktadır. Tarih, varoluşsal gayenin arayışına giren pek çok büyük adamın “kişisel menkîbelerini” kaydetmiştir. Gazali, Mevlana, Akşemseddin, İbrahim Ethem, vb. gibi isimler, herkesin bildiği örnek şahsiyetlerdir. Aziz Mahmut Hüdai, kozmik benliğe ulaşmanın yolunu Bursa sokaklarında sırmalı kaftanı ile ciğer satarak arıyordu.

Toplumların da “varoluşsal gayeleri” vardır. Fatih Sultan Mehmet’in şu sözü milletimizin varoluşsal gayesini özetler: “Bizim davamız kuru bir cihangirlik davası değildir. İlayî kelimetullah davasıdır”.

Medeniyetin ürettiği sosyal yapı, bir inancın ifadesi olarak tezahür eder. Bütün eşya, hem fonksiyonel bir amaca hizmet eder, hem de üst seviyede bir estetik bir formda tezahür eder. Örneğin bizde heykel sanatı gelişmemiştir. Bunun fikhî bir boyutu olmakla beraber, fonksiyonel olmamakla da bir ilişkisi vardır. Heykel yerine estetik bir tarzda inşa edilmiş bir çeşme tercih edilir. Kurumlar ve eserler, inancın yansıması olduğu için, inançları hayata geçirmeye yöneliktir. Sadaka-i cariye fikrinden hareketle, tasavvuf kültüründeki toplumsal dayanışma ve yardımlaşma geleneği, vakıf sistemini doğurmuş ve sadaka taşları yapılmıştır.

Bizim medeniyetimizde, İslam’ın genel öğretilerinden hareketle kainat bir karmaşa ve kaos değil bir denge ve uyum mekanı olarak algılanır. İnsan, eşref-i mahlukat olarak yaratılmış olması nedeniyle, bu denge ve uyumun hem bir parçası, hem de uyum ve dengenin sürdürülmesinin sorumluluğunu üstlenmiş olan bir varlıktır. İslam inancında Yaratıcı, “Alemlerin Rabbi”dir”. Kainattaki her varlık, O’nun tarafından yaratılmış olma onurunda eşit ve muhteremdir. Kendini bilen Rabbini bilir. Dolayısıyla esas olan, “öteki”ni inşa edip ona göre kendini konumlandırmak değil, herkesi kardeş bilerek kendi olgunlaşmasına, kendi inşasına yoğunlaşmaktır.

Bizim medeniyetimizin öncülüğünü toplumun “vasıflı insan”ları olan insan-ı kamiller yapmıştır. Hz. Mevlana’nın “dinle ney’den” sözü medeniyet kurma bağlamında onun için önemlidir. Nây-ı şerif, insanı kamilin sembolüdür. Milletimiz en felaketsiz zamanlarında insan-ı kâmil dinlediği için yeni medeniyet hamlesi yapabiliyordu. Hz. Mevlana’nın tasavvuf anlayışında aşk, vecd, cezbe, sema gibi hususlar ağırlıktadır. Ayrıca

Mevlevilikteki sema da “duymak, işitmek” anlamında bir kelimedir. Yani, medeniyet kurmak için gerekli olan “imanda ateşlenme” yahut aynı idealler ve inançlar etrafında canı hiçe sayarak bir araya gelebilme olarak tarif edebileceğimiz “asabiye”; akli ve hesap yapmayı bir kenara koyarak aşk ve vecdle hareket etmeyi; “kınayanların kınamasına aldırmadan” nefsinin tepeleyip aşkın/müteal olan idealler için canı feda etmeyi gerekli kılıyordu.

Günümüz toplumunda yeni nesillerin yetiştirilebilmesi için, varlığı, kainatı, toplumu, eşyayı vahiy çerçevesinde “oku”mayı öğretmek gerekir. Bu okuma için, kaal ilmi ile hâl ilmi birlikte verilmelidir. Eğitimin bir ideal insan tipi olmalıdır. Örneğin meslek okulları, zeminlerine ahiliğin fütüvvet anlayışını koymalıdır. Yetiştirdiği öğrenciler, iyi bir teknik eleman olurken, fütüvvet ilkeleriyle donanmış erdemli insanlar olmalıdır. Bir imam-hatip okulu, müfredatından önce, Efendimiz’e muhabbeti öğretmelidir. Bunu için de öncelikle aydınının, öğretmenin, ebeveynin, toplumun yeni bir aşkla hamle yapması gerekiyor.

Medeniyet kelimesinin etimolojisinden hareketle, medeniyetin Medine kelimesinden türetildiği bilinmektedir. Aslı Yesrip olan yer, Efendimizin (İslamın) teşrifıyla Medine olmuştur. Medine kelimesi de deyn yani din kelimesinden türetilmiştir. Dolayısıyla, din, bir sorumluluk düzeni getirmektedir. Yani dinin ölçüleri istikametinde sorumluluk içinde hareket eden mütebedeyin insanların medineyi yani medeniyeti inşa etmesi söz konusu olabilir. Medeniyet inşa eden Müslümanların durumları, “Cibril hadisi” olarak bilinen hadisten hareketle anlaşılabilir. İslam (Müslüman, Müslim), İman (Mü’min) ve İhsan (Muhsin) mertebelerine işaret eden Hadis, medeniyeti Muhsin mertebesinde bulunan, takva ölçüsü ile hareket eden seyitlerin kurabileceğine işaret ediyor. Maverünnehirdeki Muhsinler ehlibeyt mensupları, Haşimoğulları idi. Onların yetiştirdiği ulular, Horasan Erenleri olarak Anadolu’ya gelmişler ve Anadolu’da kurduğumuz medeniyeti inşa etmişlerdi.

Bugün yeniden medeniyetimizi ihya etmeyi düşünüyorsak bizlerin de seyit olması gerekmektedir. Bilindiği gibi, seyitliğin kelime anlamı, efendiliktir. Efendilik de, Seyyidilbeşer olan Efendimizin örnek alınmasıyla mümkün olabilecektir. Bu örneğin kurumsallaşmış şekli, şüphesiz tasavvuttur.

KAYNAKÇA

- Aksun, Z. N, (1994). Osmanlı Tarihi, 1. Cilt, Ötüken Yay. İstanbul
- Aslantürk ve Amman, (2000). Sosyoloji Kavramlar kurumlar Süreçler Teoriler, Kaknüs Yay., İstanbul
- Çıtlak Fatih, (2010). 40 Mektup, Sufi Yayınları, İstanbul.
- Doğan, İ, (2000). Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar, Sistem Yay. İstanbul
- Fragar Robert, 2004. Kalp, Nefs ve Ruh: Tekamül, denge ve Uyumun Sufice Psikolojisi, (Çev.) İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayınevi, İstanbul.
- Nasr, S. H, (1984). İslam ve Modern İnsanın Çıkmazı, (Çev.) Ali Ünal, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Özsel Michaela Mihriban, (2003). Halvette Kırk Gün., (Çev.), Petek Budanur Ateş, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Sezal İhsan, (1981). Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Birlik Yay., Ankara
- Toynbee, A, (1980). Medeniyet Yargılanıyor, (Çev.) Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul
- Yurtgezen Ali,(2005). “Adam Olmak”, Semerkand Dergisi.